

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ФИЛОЛОГ

ЧАСОПИС ЗА ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

PHILOLOGIST

JOURNAL OF LANGUAGE, LITERARY AND CULTURAL STUDIES

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

V/2012

НАУЧНА ИСТИНА ИЗНАД ПОЛИТИЧКИХ КРИВОТВОРЕЊА

Стојановић, Јелица (2011), *На путевима српског језика и ћирилице*, Никшић: Издавачки центар Матице српске Друштва чланова Црне Горе.

Књига која је пред нама по проблемима које актуелизује није усамљена у српској филологији краја 20. и почетка 21. вијека. Посматрајући српски језик и из перспективе социолингвистике, професор Филозофског факултета у Никшићу Јелица Стојановић књигом *На путевима српског језика и ћирилице* даје свој научни допринос већ двије пуне деценије актуелној проблематици злоупотребе лингвонима *српски језик*. Међутим, оно по чему је ова књига специфична у односу на друга дјела из ове области уједно представља и оно ново у србистици. То је дијахрони аспект са којег се, у неколико радова, посматра српски језик, а што је посебно драгоцјено у времену када се савремена друштвено-политичка стварност преноси и пројектује у средњи вијек и на тај начин директно кривотворе непобитне историјске и језичке чињенице. Због тога изношење закључака базираних на аутентичној грађи најзначајнијих језичких споменика средњег вијека, те њихово поређење са ставовима лингвиста који су српски језик преименовали у хрватски, бошњачки/босански и црногорски, има своје пуно научно оправдање и смисао.

Књига *На путевима српског језика и ћирилице* обухвата шест поглавља сабраних од радова који су настајали од 2006. године, „у најтежем времену у историји по вјековно насљеђе српског језика и ћирилице у Црној Гори, – у го-

динама у којима се огољена политика надомјешта и намеће науци, фалсификати истини“. Књига захвата широк временски период српске писмености – од 12. вијека и периода српске редакције старословенског језика, до 21. вијека и времена стварања синтетичких нација и с тим у вези њихових језика. У контексту времена у коме живимо веома је важно увијек и изнова присјећати се историјских чињеница које нас враћају истини и држе ван кривотворења данашњице, па је стога понирање и хватање у језичку прошлост српског народа важан и неопходан задатак науке.

У раду „Писмо и правопис српских споменика 12. и 13. вијека“ Јелица Стојановић преиспитује у лингвистици устаљену подјелу, тј. преглед правописних традиција српскословенског језика и утврђује да Белићева подјела на *рашки*, *млађи рашки* и *зетско-хумски* правопис захтијева модификацију, јер не одражава фактичко језичко стање споменика са простора Зете. Према Ј. Стојановић, оно што Белић дијели на *зетско-хумски* и *старији рашки правопис* (*Повеља Кулина бана*, *Немањина повеља Хиландару*, дио *Вукановог јеванђеља*) припада једној у знатној мјери сличној, готово подударној групи (разлике се највише тичу фреквенције у употреби одређених правописних рјешења). На основу изложеног језичког материјала ауторка закључује: „Ниједан од најстаријих споменика са подручја Зете не

садржи правописне одлике онога што је Белић назвао **зетско-хумска** редакција.“ И у раду Ивић – Јерковић (1981) који ауторка наводи коригована је наведена Белићева класификација: „Разлика између двају основних правописних школа [...], рашке и оне конзервативније која се често назива погрешним именом **зетско-хумска** или **зетско-босанска**,¹ иако нема доказа да је она икад имала упориште у Зети. Проблем назива те школе ни иначе није једноставан зато што има и рашких споменика тако писаних, посебно у најранијем периоду. Ипак, ми ћемо ту школу условно назвати **хумско-босанском** (26). [...] Према ономе што налазимо у споменичкој грађи, **споменици са подручја Зете** немају одлике тзв. зетско-хумског правописа, већ **одлике млађег рашког правописа**, па је и термин зетско-хумски правопис примијењен на споменике са подручја Зете у том смислу неадекватан и неутемељен“ (29). Стога на основу изложене споменичке грађе из свих периода и са простора српско-словенског језика, ауторка закључује да се у споменицима могу разликовати двије правописне тенденције – старији (архаичнији) правопис српске писмености, наслеђе глагољских правописних тенденција, и њему предлаже назив **старији српски правопис**, а други је млађи правопис српске писмености, који има одлике прије свега ћирилске правописне традиције, „млађи рашки правопис“, који се везује за реформу Светог Саве, а коме предлаже назив **млађи српски правопис** (30–31).

Након ишчитавања овог рада питање које се само намеће јесте да ли је требало толико деценија да прође па да се нека полазишта преиспитају?! Ако је А. Белић урадио пионирски посао у језичким истраживањима тога времена, зар није кроз све ове деценије 20. вијека па до данас морало да буде далеко више

лингвистичких посленика који би системски описали српски језик кроз све његове историјске периоде?!

Сагледавање српског језика у дијахроној перспективи настављено је у раду „Филолошка мисао Милана Решетара и стање у филологији данас“. Преглед ставова једног од водећих слависта тога времена, Србина – католика из Дубровника, несумњиво најбољег познаваоца језичких прилика у Дубровнику, Милана Решетара, Ј. Стојановић започиње правећи паралелу између два времена – нашег и времена у коме је живио познати слависта. „У овом времену када се лингвистичка истина толико фалсификује и када на се на фалсификате лако и(ли) понизно ћути, лијепо је повући паралелу (и присјетити се) оних који нијесу научну истину подређивали тренутним интересима, или политичкој подобности и политичким пројектима“ (104). Преглед ставова М. Решетара о језику Дубровника ауторка представља кроз „Језик дубровачке поезије“, „Језик дубровачке прозе“, те друга потпоглавља која сликовито, кроз историју полемике Решетара и његових савременика, приказују злоупотребу научних чињеница у вези са језиком Дубровника и дубровачке књижевности, јер је још Јагић покушао да докаже да се говор града Дубровника разликовао од своје штокавско-јекавске околине, што је Решетар кроз више својих радова оспорио, између осталог закључујући да „кому су Срби и Хрвати два народа, тај ће морати признати да је Дубровник по језику увијек био српски (Решетар 1940: из рукописа)“ (133).

За наставну јавност од посебног значаја је поглавље „Континуитет, распростирање и статус српске ћирилице – кроз вјекове и данас“. Ј. Стојановић, као одличан познавалац историје српског језика и писма, подсјећа да, иако је према неким списима ћирилица одмах након великог црквеног раскола била

¹ Сва истицања су ауторкина.

„проглашена за непожељну, за ’ђавољи проналазак“; она се све до 19. вијека не сметано употребљавала тамо гдје се употребљавао српски језик. Са 19. вијеком почиње потискивање, сузбијање и прогон ћирилице, који се најбоље огледа кроз „два међусобно повезана и блиска али формално различито испољена процеса: један је везан за јавне, званичне и јасно испољене покушаје забране употребе ћирилице, а други се спроводио под плаштом и изговором равноправности ћирилице и латинице“ (74). Јавне забране, спровођене од стране аустроугарске власти, нису постизале свој циљ и доприносиле су јачању свијести о писму и идентитету.² У раду се даје преглед свих декрета и званичних аката који су кроз 19. вијек Србима налагали да престану употребљавати ћирилицу и да се латиница уведе у основне школе. Такав став према ћирилици трајао је и кроз прву половину 20. вијека. У Првом свјетском рату ћирилица је била забрањена у Хрватској, БиХ, Србији и Црној Гори („треба Србима ћирилицу као борбено средство учинити неупотребљивим“, „да ћирилицу уклонимо из јавног живота и одузмемо јој српски национални карактер“ (76)), а у Другом у Хрватској. Ипак, како ауторка закључује, и поред свих забрана и прогона, ћирилица је највише потиснута проглашењем равноправности ћирилице и латинице, која је, како Ј. Стојановић ана-

2 Забрана ћирилице од стране аустроугарске власти, те жива национална свијест тадашњих Срба, који су знали да чувајући ћирилицу чувају и свој национални идентитет и који су на захтјеве власти одговарали побуном и протестима и на тај начин у живој употреби сачували српско национално писмо, мотивише нас да се запитамо шта је са том свијешћу данас. Присјетимо се скорашње забране екавског изговора у Републици Српској, која изузев код неколико лингвиста није изазвала веће осуде од стране наше културне јавности, а да не кажемо отворене протесте и побуне који су били дио политичке и лингвистичке стварности српског народа током 18. вијека.

литички промишља и сасвим исправно закључује, имала само формални карактер, јер „формално је ћирилица била равноправна са латиницом а суштински се све чинило да се сасвим потисне и заборава“. Зато ваљда и не чуди што данас и српски лингвисти имају различите ставове према српским националним писмима, напросто пола вијека привидне равноправности два писма нанијела су штету азбучном наслеђу поткопавши један од најзначајнијих темеља идентитета српског народа. „Ако бисмо хтели по сваку цену да укинемо двоазбучност, да задржимо само једно писмо – то би морала да буде латиница“ (И. Клајн). Каква је ситуација са употребом ћирилице данас и докле је стигао процес „латинизације“ српских простора, најбоље говоре подаци са терена, јавних установа у којима је ћирилица потпуно потиснута латиницом – по разним градовима Црне Горе око 95% назива разног типа исписано је латиницом, 90% матураната примарно користи латинично писмо, дневне новине, *Побједа* на примјер, те друга јавна гласила, чак и наставни планови и програми на универзитету „морају“ бити написани латиницом (87–93).

У поглављу „Српски језик и државно-национални пројекти у 19. и 20. вијеку“ Ј. Стојановић приказује развој српског језика у вијековима који су у науци познати као „вијекови политике“, са посебним акцентом на 19. вијеку, када је дошло до „стварања једне нове језичке ситуације која није била у складу са унутрашњим развојем језика“. Стварање вјештачких језика – хрватског, црногорског и босанског – ауторка сагледа као политичке пројекте 19. и 20. вијека. „Спољашњи фактори, државни и национални прије свега, почели су да утичу на језичка кретања, да усмјеравају и креирају једну нову језичку политику. Као посљедица тога дошло је до формирања и форсирања новог назива за

језик који до тада није постојао (српско-хрватски).“ С обзиром на то што је евидентно „непостојање научних критеријума“ који би образложили новонасталу ситуацију у којој српски језик данас егзистира под још три имена – хрватски, босански и црногорски – ауторка, идући за историјским и лингвистичким чињеницама тога времена, приказује генезу проблема који је наступио са препородним покретом и јачањем свијести о неопходности националног јединства Хрвата, који су до тада били регионално подијељени. Проблеми код Хрвата тога времена извирали су из територијалне расцјепканости књижевних језика, као и саме књижевности. „Постојала је једна *кајкавска*, једна *славонска*, једна *бачка*, *буњевачка*, једна *далматинска*, једна *дубровачка*, итд. [...] Све је ово у зачараним круговима узајамних условљености испреплетено с одсуством заједничке народне свијести. Разједињености ове врсте код православних није било“ (П. Ивић). Ослањајући се на изворе и мишљења најзначајнијих српских лингвиста, Ј. Стојановић најједноставнијим језиком, језиком чињеница износи историју питања српско-хрватских језичких и политичких односа Вуковог времена, размрсујући и разабирајући истину коју је замрсио и искривио 20. вијек. „Простор садашње Хрватске дуго је дакле био подијељен државним границама и административно иситњен. У разним крајевима у употреби су били регионални књижевни језици засновани углавном на завичајним дијалектима. Почетком 19. вијека најживље писање је било на кајкавском у сјеверозападној Хрватској са Загребом као културним центром; богата је била чакавска књижевност а писало се и на штокавском икавском у Славонији, Лици, Далмацији (36). [...] Расцјепканост територијална, национална, језичка, и вјерска код Хрвата покренула је брижљиво испланиране политичке пројекте који су се реализо-

вали у наредним деценијама, најприје прихватањем илирског покрета који је како се касније испоставило, био само прелазни период за уопштавање хрватског имена за државу, нацију, језик“ (37). Како Ј. Стојановић наводи: „Средином 30-их година у Загребу се схватило да до уједињења може доћи напуштањем *кајкавског* па је 1835. Људевит Гај (рођени *кајкавац*) прешао на штокавски који и сам каже: 'Та n. p. sav svet znade priznaje, da smo mi knjizevnost ilirsku podigli i uveli; nu nama još ni izdaleka nije naum palo ikada tvrditi, da to nije serbski već ilirski jezik; pače ponosimo se i hvalimo Bogu Velikome, što mi Hervati s bratjom Serbljima sada jedan knjizevni jezik imamo' (2011: 40).“ **Прелазак на штокавштину**, по ауторки, био је историјски потез Хрвата. „Хрвати су, такође, идући за Вуком, усвојили ијекавско нарјечје (тј. ијекавски изговор *јата*) а, заједно са њим, и све друге особености источно-херцеговачког дијалекта, иако, како констатује П. Ивић: 'На земљишту тадашње Хрватске ијекавски су говорили само Срби, и ту и тамо, Хрвати у њиховом сусједству и под њиховим утицајем. Крајеви гдје је католички живаљ аутохтоно у већој маси говорио ијекавски – дубровачко приморје, делови централне и источне Босне итд. - били су далеко изван граница Хрватске' (2011: 42).“ Кад се сагледају сва политичка кретања током 19. вијека која су допринијела, или је боље рећи испословала Хрватима да штокавски, тј. српски језик узму за свој језик, преименујући га у наредној и прелазној фази у српско-хрватски, а потом у трећој, завршној фази у хрватски, онда не чуде пројекти „Босанаца“ и „Црногораца“ да и они уз промјену свог етничког имена (етномима) изврше и промјену назива за језик. Стога Јелица Стојановић, посматрајући новонасталу ситуацију са „језицима“, преименовање српског језика сагледава као процес, налазећи му следеће заједничке

именитеље (које у раду детаљно обра-
злажеа ми ћемо их овдје само набројати).
Оно што пројекте 'црногорског језика'
повезује са пројектима 'босанског је-
зика' (и још одраније хрватског) јесте
**поистовјећивање 'језика' са држа-
вом, затим изостављање имена Хер-
цеговина и херцеговачки, јер се поку-
шава пренебрегнути чињеница да је Вук
за основицу језика узео управо источно-
херцеговачки дијалекат; пројектовање
исконструисане садашњице на (да-
леку) историју и прошлост, тј. покушај
фалсификовања језичких и историјских
чињеница, историјског континуитета
српског језика на просторима данашње
Црне Горе, те сврставање писаца (иду-
ћи у најдаљу историју) и са територија
које су данас у саставу БиХ и са те-
риторије садашње Црне Горе (а исто-
ријски су припадале различитим про-
сторима и формацијама) под 'босански'
односно 'црногорски' језик (без обзира
на њихово опредјељење за српски језик,
етнос, културу, и припадност истом)
(54-58).**

И рад „Идентитет и статус српског
језика у Црној Гори (историјски и савре-
мени аспекти)“ урађен је сличним по-
ступком. Преглед правописних школа
српскословенског језика, језичке одли-
ке споменика и диглосија на простори-
ма Србије и Црне Горе указују на
јединство српског књижевног језика и
процеса у вези са језичким кретањима.
Након анализе грађе на историјско-
језичкој и дијалекатској равни, ауторка
закључује да „нема ни једне језичке црте
која би била карактеристична само за
говоре Црне Горе, већ се свака простире
много шире. Тако је и тзв. јекавско
јотовање (типа *ћерати, ђевојка*), углав-
ном и изговор *с'* и *з'*, особина ијекавског
говора почев од Бањалуке, Далмације,
Кордуна, Баније, Лике, Босне, цијеле за-
падне Србије, *с* је присутније у косовско-

-ресавском него у зетско-рашком дија-
лекту (а управо се ове црте потенцирају
као 'црногорске')“ (164-165).

Оно што ову књигу од прве до задње
странице одликује јесте једноставан
стил писања те велика заступљеност
извора као аутентичних историјско-језич-
ких чињеница. Прошлост српског језика
Ј. Стојановић приказује у непрекинутом
континуитету, при чему корак по корак
са те прошлости скида слојеве погреш-
них тумачења,³ намјерних кривотво-
рења, инструисаних потеза који су кроз
претходна два вијека урушавали српски
језик и писмо настављајући урушавати
их и данас. Ова књига иде у ред оних
драгоцјених књига савремене србисти-
ке које читаоца подсјећају на путеве,
странпутице и начине кривотворења
научних, историјских и језичких чиње-
ница. Књига у цјелини илуструје како
„политика може да стави науку у своју
службу, колико треба напора и фалси-
фиката да се покуша сакрити (или при-
крити) језички идентитет и реалност, –
и колико се томе, у ствари, одупире,
структурни, генетски и комуникативни
код језика – од којих се, ипак не може
побјећи“ (61). Истина је једна и једина
па била она саопштена научним стилем
Ј. Стојановић или пјесничким језиком
М. Бећковића – *Краду ми памћење /
Скраћују ми прошлост / Отимају веко-
ве / Цамијају цркве / Арају азбуку* – ва-
жно би било и српском етносу и науци
да, ћутећи истину, престану себе осу-
ђивати на самозаборав и затирање.
Јелица Стојановић је овом књигом дала
свој допринос истини.

znikitovic@blic.net

3 Ј. Стојановић тиме слиједи пут који су својим
књигама у претходне двије деценије траси-
рали: М. Ковачевић, П. Милосављевић, Р.
Маројевић и др.